

UKRATKO O NAJVAŽNIJEM

Global Entrepreneurship Monitor (GEM) najveće je svjetsko istraživanje poduzetništva pokrenuto 1999. godine. U 2019. godini u istraživanju je sudjelovalo 50 zemalja, a u 2020. 45 zemalja (neke zemlje zbog COVID-19 nisu mogle provesti terensko istraživanje), koje doprinose stvaranju 88% svjetskog bruto domaćeg proizvoda.

Sudjelovanje Hrvatske u GEM istraživanju od 2002. godine omogućava uočavanje trendova i obrazaca poduzetničke aktivnosti u Hrvatskoj, ali i u grupama zemalja kojima Hrvatska pripada i s kojima se uspoređuje (EU i zemlje s visokom razinom bruto domaćeg dohotka po stanovniku). Longitudinalne i međunarodne usporedbe omogućene su korištenjem standardiziranih indikatora izračunatih iz podataka prikupljenih istim istraživačkim alatima u skladu s teorijski utemeljenim konceptualnim okvirom.

O procesu istraživanja

GEM podaci prikupljeni od reprezentativnog uzorka odrasle populacije i eksperata o kvaliteti poduzetničke okoline reflektiraju samoevaluaciju, očekivanja i percepciju o pojedinim aspektima poduzetničkog procesa (od individualnih atributa i društvenih vrijednosti do pojedinih faza životnog ciklusa poduzetničkih aktivnosti: pokretanje, rast, izlazak) i interakcije s poduzetničkom okolinom.

U Hrvatskoj, uzorak je u svim godinama bio 2000 odraslih ispitanika, pa tako i u 2019. i 2020. godini, što znači da je od uključivanja Hrvatske u GEM istraživanje do sada (od 2002. do 2020. godine) slučajnim izborom bilo obuhvaćeno 38.000 osoba. Neke zemlje opredjeljuju se za veće uzorke ispitanika zbog želje za utvrđivanjem razlika u poduzetničkoj aktivnosti *unutar* zemlje i djelotvornijim oblikovanjem politika ciljanih na jačanje poduzetničke aktivnosti u dijelovima zemlje koja su razvojno deprivirana. Na primjer u 2020. godini, kao i u prijašnjim godinama, veličine uzorka su u Austriji 4 529; Poljskoj 8 000; UK 9 000; Švedskoj 5 043; Španjolskoj 26 075 Pored slučajnog uzorka odraslih stanovnika u GEM istraživanju sudjeluju i eksperti koji vrednuju kvalitetu i važnost komponenti poduzetničke okoline – u 2019. godini svoje ocjene su dala 36 eksperta, a u 2020. godini 38 eksperata.

Rezultati GEM istraživanja u Hrvatskoj uvijek se interpretiraju u vremenskom kontekstu koji je duži od jedne godine (najčešće trogodišnje razdoblje), radi dobivanja uvida u promjene. Zbog COVID-19 pandemije rezultati istraživanja iz 2019. se analiziraju zajedno s podacima iz 2020. godine, u razdoblju 2018.-2020. Na taj način se potvrđuje ili opovrgava stabilnost uočenih tendencija i obrazaca poduzetničkog djelovanja u Hrvatskoj, te identificiraju kritična područja koja zahtijevaju intervencije od razine pojedinca do institucija. U tumačenju rezultata istraživanja iz 2020. godine treba s oprezom koristiti COVID-19, jer je prikupljanje podataka provedeno u svibnju i lipnju 2020. godine, tj. na početku pandemije.

Za usporedbu Hrvatske sa svim zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanjima u 2020., 2019. i 2018. godini treba koristiti globalne godišnje izvještaje <http://gemconsortium.org/report>

O poduzetničkoj okolini

Poduzetnička okolina u Hrvatskoj još uvijek djeluje na poduzetničku aktivnost više ograničavajuće nego stimulirajuće. Od 2018. godini, u GEM istraživanju koristi se kompozitni indeks NECI (National Entrepreneurship Context Index) za procjenu snage nacionalnog poduzetničkog okvira, kao cjeline, ali se zbog promjene načina izračunavanja u ovom izvještaju prezentiraju samo podaci za 2019. i 2020. godinu.. Po vrijednosti NECI indeksa od 3,6 u 2019. i 3,67 u 2020. (0 - vrlo loša poduzetnička okolina, 5 – zadovoljavajuća, 10 – vrlo dobra poduzetnička okolina), Hrvatska je na zadnjem mjestu u obje godine od EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju, čija prosječna vrijednost NECI indeksa je 4,6 u obje godine, a najbolje ocijenjena poduzetnička okolina je u Nizozemskoj 6,0 i 6,3, respektivno).

Prema ocjenama eksperata samo dvije komponente (raspoloživost i kvaliteta fizičke infrastrukture - telekomunikacijska i prometna, te dinamika domaćeg tržišta) djeluju ***stimulirajuće*** na poduzetničku aktivnost, u 2019. i 2020. godini. Posebno ***ograničavajuće komponente*** poduzetničke okoline u Hrvatskoj su vladine politike prema regulatornom okviru, prisutnost značajnih barijera ulaska na tržište, niska razina transfera istraživanja u poslovni sektor, te nedostatan doprinos osnovnog i srednjoškolskog obrazovanja izgradnji poduzetničkih kompetencija mladih.

O poduzetničkoj aktivnosti Hrvatske u EU perspektivi

Percepcija o prilikama u neposrednoj okolini sudionika istraživanja stagnira (nakon snažnog porasta sa 33,1% u 2018. godini na 55,7% u 2019., u 2020. ostvaren je pad na 47,2%). Ipak, Hrvatska je iznad prosjeka EU i u 2019. i 2020. godine po percepciji o prilikama u svojoj sredini, u narednih 6 mjeseci. Hrvatska je u vrhu EU po iskazanim poduzetničkim ***namjerama*** (u 2018. i 2020. godini je na prvom mjestu, u 2019. godini na 2. mjestu), što upućuje na veće učešće pokretanja poslovnih pothvata iz nužde, a ne zbog uočene prilike. Po percepciji o ***vlastitim sposobnostima*** za pokretanje poslovnog pothvata Hrvatska je značajno iznad prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju u sve tri promatrane godine. Raskorak između visoke percepcije o osobnim sposobnostima za pokretanje poslovnog pothvata u Hrvatskoj (75%) i niže razine percepcije o prilikama (47,2%) u 2020. godini otvara pitanje kako to da oni koji misle da su sposobni pokrenuti poslovni pothvat ne vide poslovnu priliku - zato što prilika nema ili ih ne znaju prepoznati, a to onda dovodi do pitanja o ulozi obrazovnog sistema.

Društvene vrijednosti o poduzetništvu još uvijek su u pravilu ispod prosječnih ocjena ispitanika u EU zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanju. U promatranom razdoblju oko 60% ispitanika smatra da biti poduzetnik je ***dobar izbor karijere***, što je

konzistentno s činjenicom da je Hrvatska u vrhu EU zemalja po iskazanim namjerama pokretanja poslovnog pothvata. Međutim, izuzetno **niska percepcija o tome imaju li uspješni poduzetnici visok status u društvu** je problem koji zahtijeva dodatne analize. U 2018. i 2020. godini Hrvatska je zadnja od EU zemalja uključenih u GEM istraživanje po stavu o društvenom statusu uspješnih poduzetnika (sa oko 20 postotnih poena razlike prema EU prosjeku). Lagano se povećava broj ljudi koji misle da **medijska pažnja prema uspješnim poslovnim pothvatima** jača, ali je broj ispitanika koji tako misle u 2020. godini značajno ispod mišljenja ispitanika u Sloveniji (58,4% vs. 81,3%).

Poduzetnička aktivnost Hrvatske mjerena kroz ukupnu ranu aktivnost – TEA indeks (poslovni pothvati do 42 mjeseca starosti) i aktivnost ‘odraslih’ poduzetnika (starijih od 42 mjeseca aktivnosti) pokazuje dvije različite situacije – rast novih poslovnih pothvata i malo učešće „odraslih“ poduzeća. U 2020. godini nastavljen je rast pokretanja novih poslovnih pothvata sa 9,6% u 2018. godini na 12,7% i po tom pokazatelju Hrvatska je iznad prosjeka EU zemalja uključenih u GEM istraživanje. Motivacijski indeks ostaje nizak (omjer onih koji su pokrenuli poslovni pothvat zbog želje za napraviti promjenu, jako zaraditi i/ili nastaviti obiteljsku tradiciju i onih koji to čine jer nemaju mogućnost zaposlenja) – 1,62 u Hrvatskoj prema 3,75 u Švedskoj.

Istovremeno, Hrvatska u razdoblju 2018.-2020. zadržava **gustoću ‘odraslih’ poduzeća** (broj ‘odraslih’ poduzeća na 100 odraslih stanovnika) na razini od oko 4,2%, ali to je još uvijek samo 57% od EU prosjeka u 2020. godini, što je pad u odnosu na 2018. godinu kada je to bilo 62%. U cijelom promatranom razdoblju, Hrvatska je po učešću ‘odraslih’ poduzeća na začelju u EU zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanju. Ovako niska razina prisutnosti ‘odraslih’ poduzeća dugotrajna je karakteristika hrvatskog gospodarstva, što i dalje upozorava na nisku osnovicu generiranja nove vrijednosti.

Najčešći razlozi **izlaska iz poslovne aktivnosti** su neprofitabilnost (17,5%, u odnosu na sve razloge izlaska) i porezna opterećenja i birokracija (16,1%) u 2020. godini. U cijelom promatranom razdoblju neprofitabilnost je na podjednakoj razini razloga izlaska iz poslovne aktivnosti. U 2020. godini uočen je značajni pad izlaska iz poslovne aktivnosti zbog uočene nove prilike i pojava razloga pandemije COVID-19 (čak 21,3%). Zabrinjava stabilnost prisutnosti razloga prestajanja rada zbog poreznih opterećenja (19,2% u 2018. godini, 21,8% u 2019. i 16,1% u 2020.). Visoko učešće ulaska u poduzetničku aktivnost zbog nužde u promatranom razdoblju upozorava na moguću nedovoljnu pripremljenost, a niža razina izlaska (2,9%) u usporedbi sa Nizozemskom (3,5%) na administrativne prepreke s kojima se susreću poduzetnici koji žele izaći iz poslovnog pothvata.

Od 2019. godini u GEM istraživanju **rastuća poduzeća** se definiraju pomoću tri kriterija: inovativnost proizvoda i tehnologija na nacionalnoj ili svjetskoj razini, te izloženost konkurenciji u lokalnoj sredini, u zemlji ili na međunarodnom tržištu. U 2020. godini Hrvatska jača učešće rastućih poduzeća po oba kriterija konkurentnosti (na nacionalnoj i međunarodnoj razini) čime se Hrvatska pozicionira iznad prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju. Na nacionalnoj razini, sa 2,3% novopokrenutih poduzeća koja imaju konkurentnost zbog novih proizvoda proizvedenih novim tehnologijama, Hrvatska je iznad prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM

istraživanju (1,6%). Na međunarodnoj razini, taj odnos je 0,7% novopokrenutih poslovnih pothvata prema 0,5% takvih pothvata u skupini EU zemalja. Ti poslovni pothvati uspijevaju izaći iz tržišta „crvenog oceana“. Hrvatska svoju konkurentnost gradi u velikoj mjeri u sektorima srednjeg i visokog tehnološkog intenziteta - u 2020. godini od svih novopokrenutih poslovnih pothvata 11,4% je u tim sektorima i 12,2% 'odraslih' poslovnih pothvata, što je iznad prosjeka EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju.

Po **poduzetničkoj aktivnosti zaposlenika** (aktivnost na razvoju novog proizvoda / usluge, ili pokretanje nove poslovne jedinice za poslodavca) Hrvatska je iznad prosjeka EU u svim godinama od kada se taj pokazatelj prati, tj. od 2011. godine. U 2020. godini 10,9% zaposlenika u Hrvatskoj imaju poduzetničku aktivnost unutar svog poduzeća, dok je prosjek za EU zemlje koje su sudjelovale u GEM istraživanju 5,6%. Po tom pokazatelju Hrvatska je uvijek bila među prvih pet EU zemalja, a u 2020. je na prvom mjestu. Iako se visoka razina poduzetničke aktivnosti zaposlenika ponavlja iz godine u godinu, još uvijek nije prepoznata kao važna komponenta poduzetničkog kapaciteta Hrvatske. Inovativna aktivnost poduzeća bi vjerojatno bila značajno intenzivirana, kada bi se taj resurs znanja i zainteresiranosti stimulirao, jer bi se tako povećala konkurentnost poduzeća i time izvlačilo poduzeće iz tržišta „crvenog“ oceana. Taj oblik poduzetničke aktivnosti predstavlja stabilan, ali skriveni poduzetnički kapacitet Hrvatske o kojem nitko ne vodi računa, niti poduzeća, niti nacionalne politike iz područja inovacija, obrazovanja ili poreznih olakšica, pa čak niti sindikati.

Rasprostranjenost poduzetničke aktivnosti

Poduzetnička demografija pokazuje relativno stabilne odnose u distribuciji poduzetničke aktivnosti i po **rodnosti i po dobi**. Hrvatska je još uvijek značajnije 'muška' zemlja po poduzetničkoj aktivnosti (1,7 omjer muških i ženskih novopokrenutih poslovnih pothvata), na razini prosjeka EU zemalja (1,8) koje su u 2020. godini sudjelovale u GEM istraživanju. Razlika u poduzetničkoj aktivnosti ne proizlazi iz razlika u motivaciji ili iz razlika u uočavanju prilika, nego je rezultat kombinacije majčinstva, organizacije obiteljskog života (briga o djeci i briga o starijim članovima obitelji uglavnom na ženi) i kulturološkog konteksta. Zanimljive su razlike između preferencija pojedinih razloga ulaska u poduzetničku aktivnosti (2020.): jedini razlog koji muškarci više preferiraju u odnosu na žene je 'napraviti veliko bogatstvo ili veliki prihod'. Žene su češće nego muškarci naglasile razloge 'napraviti promjene', 'nastaviti s obiteljskom tradicijom' i 'zaraditi za život'. Poduzetnička aktivnost po dobnoj strukturi oscilira neznatno oko EU prosjeka, osim što se u 2020. godini vidi smanjenje TEA indeksa u dobnoj skupini 25-34 i rast u dobnim skupinama iznad 45 godina, što je potpuno obrnut obrazac nego u 2018. godini.

I dalje se potvrđuje obrazac da su **obrazovaniji ljudi i poduzetnički aktivniji**, po čemu je Hrvatska slična prosjeku EU. Ljudi s višom razinom obrazovanja češće vide prilike, uvjereniji su da imaju potrebna znanja i vještine za pokretanje poslovnog pothvata, bolje

su umreženi s poduzetnicima (poznaju nekog tko je pokrenuo poslovni pothvat u zadnje 2 godine) i namjeravaju pokrenuti poslovni pothvat u naredne 3 godine.

Sektorska rasprostranjenost novih poslovnih pothvata u Hrvatskoj (mjereno TEA indeksom) pokazuje u razdoblju 2018.-2020. godine oscilirajuću dominaciju u sektoru usluga. U 2020. godini još uvijek je značajnije manje poslovnih pothvata temeljenih na uslugama orijentiranim potrošačima (B2C) u usporedbi s EU i zemljama s visokim bruto domaćih dohotkom po stanovniku koje su sudjelovale u GEM istraživanju.

Razlike u **regionalnoj rasprostranjenosti** poduzetničke aktivnosti su stabilne, ali su se u razdoblju 2018.-2020. pojavili određeni obrasci promjena u intenzitetu poduzetničkih aktivnosti po regijama. Osim Zagreba i okolice, sve regije su u 2020. godini (usprkos pandemiji COVID-19) imale porast pokretanja poslovnih pothvata. Iako je Lika i Banovina i dalje regija s najnižom poduzetničkom aktivnosti, u 2020. godini je u toj regiji ostvaren najintenzivniji rast. Istovremeno u Lici i Banovini je i najmanje onih koji vide priliku u svojoj sredini, a najčešći razlog za ulazak u poduzetničku aktivnost je nužda ('zaraditi za život'), ali i napraviti promjenu.

Poduzetničke aktivnosti i vladine mjere iz perspektive COVID-19 u 2020. godini

U 2020. godini u GEM istraživanje uključena su pitanja o kapacitetu reagiranja na COVID-19. Ocjene za reakcije poduzetnika i vladinih politika su u Hrvatskoj prilično izjednačene: nešto bolje su ocijenjene reakcije poduzetnika (6,1) od vladinih reakcija (5,8), korištenjem skale od 0-10. Ocjene za vladine politike su niže od ocjena za reakcije poduzetnika ne samo u Hrvatskoj nego i u većini od trinaest EU zemalja koje su u 2020. godini sudjelovale u ovom dijelu istraživanja. Jedini izuzetak je Nizozemska, gdje su ocjene za vladine politike više (7,1) od ocjena za reagiranje poduzetnika (6,6).

Pandemija COVID-19 je osiromašila prihode domaćinstva svagdje, u Hrvatskoj tako misli 39,7% ispitanika, u Sloveniji 44,7%, ali u Nizozemskoj 21,5%. U svim zemljama više ispitanika zna nekoga tko je zatvorio poslovanje, od onih koji su pokrenuli poslovni pothvat zbog pandemije: u Hrvatskoj je taj odnos 40,7% vs. 15,9%; u Sloveniji 25,4% vs. 6,4%, a u Nizozemskoj 25,9% vs. 16%. Zanimljivo je da je razina pokrenutih poslovnih pothvata zbog pandemije u Hrvatskoj i Nizozemskoj ista, ali je značajna razlika između Hrvatske i Nizozemske po zatvaranju poslovanja zbog pandemije (više u Hrvatskoj).

Od svih koji imaju poslovne pothvate ne starije od 3,5 godine (TEA), u Hrvatskoj 29% prati prilike koje nastaju zbog pandemije, u Sloveniji 32,3%, ali u Nizozemskoj čak 41%.

Odgovornost za promjene je na pojedincima i institucijama

Jačanje poduzetničkog kapaciteta gospodarstva Hrvatske je odgovornost brojnih ministarstava (gospodarstva, obrazovanja, financija, znanosti, pravosuđa, rada, regionalnog razvoja), agencija i drugih institucija (sveučilišta, škola, financijskih

institucija, udruga, asocijacija, medija), ali i pojedinaca koji pokreću i razvijaju poslovne pothvate, kao i zaposlenih.

Promjenu stanja mogu osigurati **usklađene, istovremene i konzistentne vladine politike** na stvaranju poticajne poduzetničke okoline (prvenstveno u eliminiranju administrativnih barijera), **obrazovne institucije** (kroz omogućavanje svima da u procesu obrazovanja izgrade svoje poduzetničke kompetencije), **poslovni, istraživački i financijski sektor** (kroz jačanje konkurentnosti temeljene na inovativnosti) i **pojedinci** (koji će pokretati poslovne pothvate zbog uočene prilike).

Za promjene je potreban **dogovor i suradnja u implementaciji dogovorenog i javno praćenje izvršenja** – perspektiva Europskog semestra i Nacionalni plan oporavka i otpornosti okosnica su utvrđivanja odgovornosti na institucionalnoj razini.

Preporuke – za poduzetno djelovanje svih

U cijelom razdoblju uključenosti Hrvatske u GEM istraživanje (od 2002. godine) gotovo iste preporuke su i dalje aktualne¹. Zbog toga se ovom prilikom ponavljaju preporuke prezentirane u izvještaju o GEM istraživanju iz 2018. godine, uz izvjesne modifikacije i dopune, uz identifikaciju relevantnosti za UN ciljeve održivog razvoja.

1. **Suradnja i istovremenost, korištenjem principa otvorene koordinacije:** na razini relevantnih ministarstava (gospodarstva, financija, obrazovanja, znanosti, rada, regionalnog razvoja...) neophodna je usklađenost politika, strategija, programa, instrumenata. (Povezano s UN ciljem # 17, Partnership for the Goals).
2. **Pojednostavljenje regulatornog okvira** u kojem se odvija poduzetnička aktivnost je **prioritet**, jer bez toga se ne može izgraditi investicijska klima niti je moguće iskoristiti ‘prozore prilika’. (Povezano s UN ciljevima: # 8 Decent Work and Economic Growth, i # 9 Industry, Innovation and Infrastructure).
3. Jačati **inovacijski kapacitet** gospodarstva kroz stimuliranje suradnje istraživačkih institucija i gospodarstva. Evaluirati program Inovacijski vaučeri (pokrenut 2018. godine, a koji se zatvara 30.6.2021. iako je iskorišteno samo 25,6%), utvrditi razloge nedovoljnog interesa, te izvršiti potrebne intervencije u cilju ostvarivanja djelotvorne suradnje istraživačkih institucija i gospodarstva. Uz inovacije proizvoda, procesa, organizacije, preporuka je pokrenuti program podrške malim i srednjim poduzećima za **korištenje usluga industrijskih dizajnera**. (Povezano s UN ciljevima: # 8 Decent Work and Economic Growth, i # 9 Industry, Innovation and Infrastructure).
4. Analizirati mogućnost **poreznog stimuliranja (kroz kompenzacijske programe) poduzetnog djelovanja zaposlenika**, u cilju jačanja konkurentnosti mikro, malih i srednjih poduzeća, upravo kroz poticanje inovativnosti u području proizvoda,

---

¹ To se može vidjeti iz analize izvještaja o GEM istraživanju – vidjeti publikacije navedene kao reference u popisu literature.

poboljšanje proizvodnih procesa i organizacijskih rješenja za njihovu proizvodnju. Time bi se pojačala konkurentnost mikro, malih i srednjih poduzeća na domaćem ali i na međunarodnom tržištu, što je preduvjet da poduzeća izađu iz tržišta „crvenog“ oceana. (Povezano s UN ciljevima: # 8 Decent Work and Economic Growth, i # 9 Industry, Innovation and Infrastructure).

5. Osigurati da **formalno obrazovanje (od primarne do tercijarne razine)** bude osposobljeno za izgradnju poduzetničkih kompetencija učenika i studenata u kontekstu izlaza iz neefikasne javne potrošnje koja sada obilježava ulaganja u obrazovanje u Hrvatskoj. (Povezano s UN ciljem # 4 Quality Education).
6. Vladinim programom stimulirati razvoj usluga kojima bi se **Profesionalna infrastruktura** pozicionirala kao dobra potpora za one koji ulaze u poduzetničku aktivnost i one koji žele razvijati inovativni poslovni pothvat s potencijalom rasta, posebno onih koje doprinose smanjenju poslovnih promašaja (uočavanje prilike, kompetencije, financijska pismenost) i onih koje doprinose povećanju konkurentnosti i internacionalizacije (industrijski dizajn, sofisticiranija financijska pismenost, upravljačka osnaženost, *competitive intelligence*, transfer poslovanja...).(Povezano s UN ciljevima: # 8 Decent Work and Economic Growth, i # 9 Industry, Innovation and Infrastructure).
7. Intenzivirati politike / programe za poticanje **uravnoteženja poduzetničke aktivnosti** s obzirom na rodost, dob, sektore i regije. (Povezano s UN ciljevima: # 5 Gender Equality, # 8 Decent Work and Economic Growth, # 1 No Poverty, # 10 Reduced Inequalities i # 11 Sustainable Cities and Communities).
8. Ojačati **državni fond rizičnog kapitala**, za financiranje inovativnih i rastućih malih i srednjih poduzeća i osigurati **porezne olakšice** za one koji djeluju kao poslovni anđeli.
9. ...). (Povezano s UN ciljevima: # 8 Decent Work and Economic Growth, i # 9 Industry, Innovation and Infrastructure).
10. Razviti i primjenjivati **sistem praćenja i vrednovanja efekata vladinih politika i programa** i osigurati javnu dostupnost takvih informacija, imajući u vidu princip *Think Small First* (misliti prvo o malim poduzećima). (Povezano s UN ciljem # 17, Partnership for the Goals).
11. Izraditi okvir **statističkog praćenja aktivnosti mikro, malih i srednjih poduzeća** (povezati statističke baze o poslovanju poduzeća, vlasništvu, izvozno/uvoznim aktivnostima, te dodati pokazatelje o inovativnosti), jer je bez toga nemoguće osigurati usporedne informacije s kojima se poduzeće može mjeriti (grupacija, najbolji). Ti podaci moraju biti javno dostupni, bez naknade. Na pod-nacionalnoj razini raspoloživost statističkih informacija je vrlo nepotpuna i vremenski neusklađena, što značajno otežava upravljanje regionalnim razvojem. (Povezano s UN ciljem # 17, Partnership for the Goals).

12. ***Promovirati uspješne poduzetničke pothvate*** u cilju jačanja društvenog uvažavanja poduzetničkog djelovanja – kroz zajedničke programe promocije poduzetničkog djelovanja ministarstava gospodarstva, obrazovanja i znanosti, rada, regionalnog razvoja, poljoprivrede, turizma... Mediji i obrazovanje moraju prepoznati svoju ulogu i odgovornost za nisku razinu društvenih i kulturoloških normi (ne-podržavajući sistem vrijednosti) u odnosu na vrednovanje poduzetničkog djelovanja i na tome oblikovati svoje programe i aktivnosti. (Povezano s UN ciljem # 17, Partnership for the Goals).